

Ks. Jan Związek

AKADEMIA JANA DŁUGOSZA w CZĘSTOCHOWIE

Religijne dzieje ziemi myszkowskiej na przestrzeni stuleci

1. Wprowadzenie

Jedną z najdawniejszych instytucji administracyjno-terytorialnych na ziemiach polskich była parafia. Spełniała ona istotną rolę w dziejach Kościoła, ale pełniła także ważną funkcję w życiu społecznym oraz państwowym. W czasach średniowiecznych oraz w nowożytnych dziejach Polski pełniła ona przede wszystkim integracyjną rolę w społeczeństwie. Wyrazem tej jedności mieszkańców była świątynia parafialna, jako centrum życia religijnego, pełniącego w tamtych czasach znacznie ważniejszą rolę niż w czasach współczesnych. Wyznawcom religii chrześcijańskiej pozwalała jednocześnie wymieniać przy okazji udziału w nabożeństwach informacje o wydarzeniach w okolicy, a także przekazywać sobie ważne informacje z dziedziny życia gospodarczego. W świątyni wierni dowiadywali się o ważnych wydarzeniach w kraju, podawanych z ambony przez ich duszpasterza. W okresie zaborów rządcy parafii byli zobowiązani do przekazywania wiernym z ambony zarządzeń rządowych, często skierowanych przeciwko Kościołowi.

Przed powstaniem parafii w Myszkowie w najbliższych parafiach w okolicy istniały szkoły parafialne, prowadzone i utrzymywane przez miejscowe parafie – Mrzygłód, Włodowice i Żarki, a właściwie przez tamtejszych proboszczów. Najlepiej była zorganizowana szkoła parafialna w Żarkach, gdzie miejscowy proboszcz według wizytacji kardynała Jerzego Radziwiłła utrzymywał kierownika szkoły, mieszkającego w domu kościelnym i posiadającego dwa ogrody, który otrzymywał pensję 16 zł rocznie. Tu istniała także prepozytura z kolegium mansjonariuszy, którego rektor czuwał nad organizacją i działalnością szkoły, a nauczyciel – duchowny, należał do tegoż kolegium. Ta sama wizytacja kardynała J. Radziwiłła podała, że szkoły parafialne w Mrzygłodziu i Włodowicach prowadzili miejscowi proboszczowie¹.

W okresie średniowiecznym i w czasach nowożytnych parafie prowadziły także szpitale parafialne, czyli przytułki dla ubogich i starców, którzy w budynkach kościelnych przebywali aż do śmierci, mając zapewniony pobyt i utrzymanie. Ich powinnością było uczestniczenie w nabożeństwach parafialnych².

¹ S. Kot, *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI-XVIII w.* Lwów 1912, s. 202-203; J. Związek, *Powstanie prepozytury w Żarkach*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1971, s. 128-129.

² J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach: będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz w parafii Olsztyn.* Mariówka Opo-

Z chwilą powstania parafii w Myszkowie, w 1911 roku miejscowość ta stała się centrum dla okolicznych wsi. Rządcy parafii, obok podstawowej pracy duszpasterskiej, prowadzili także działalność społeczną i oświatową. Byli nauczycielami religii w szkole i członkami Dozoru Szkolnego. Organizowali także katolickie stowarzyszenia społeczne. W ośrodku robotniczym, a takimi były Myszków i Mijaczków, wielu mieszkańców było dotkniętych straszliwą nędzą. Dla tych robotników proboszcz organizował pomoc społeczną. Szczególne zasługi w tej dziedzinie miało Stowarzyszenie Pań Miłosierdzia św. Wincentego a Paulo. Według sprawozdania z 1938 roku stałą opiekę nad najbardziej niefortunnymi pełniło 10 członkiń tego Stowarzyszenia, a 81 członkiń wspierało tę działalność³. W okresie okupacji hitlerowskiej kościół myszkowski gromadził ludność polską, przypominając zasady wiary katolickiej, które przyjmowane były, jako obowiązki patriotyczne. Z tego powodu, za działalność patriotyczną w ruchu oporu, dwaj wikariusze ks. Józef Jaworski i ks. Stefan Szmalec zostali aresztowani i przetrzymywani w więzieniach i obozach, w Lublińcu, Auschwitz i Dachau do końca wojny. Ks. S. Szmalec został zamordowany w K. L. Auschwitz⁴. Także w okresie reżimu komunistycznego parafie myszkowskie były ośrodkami nie tylko religijnymi, ale także miejscem prezentowania postaw patriotycznych.

Wprawdzie pierwsza parafia w Myszkowie powstała dopiero na początku XX wieku, ale *anteriora* jej i innych parafii w tym mieście sięgają nawet czasów średniowiecza. Z okazji 600-lecia urodzin pierwszego dziejopisarza Polski ks. Jana Długosza, arcybiskupa - nominata lwowskiego, wydaje się rzeczą słuszną, aby przypomnieć dzieje społeczne i kościelne tych okolic, także w relacjach ojca historyków polskich.

2. Położenie i środowisko geograficzne pogranicza Małopolski z Wielkopolską i Śląskiem

W rozległej dzielnicy małopolskiej pogranicze jej z Wielkopolską i Śląskiem stanowiło zaledwie niewielki skrawek jej terytorium. Było to wszakże ważne terytorium, ponieważ znajdowało się w centralnej części państwa, na którym rywalizowały ze sobą sąsiednie dzielnice, jednocześnie odbywały się ważne

czyńska 1936, s. 225; J. Związek, *Z dziejów szpitalnictwa kościelnego w Polsce*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie”, t. 26/7/2000, s. 26-31.

³ J. Związek, *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*. Częstochowa 1990, s. 286; Tenże, *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925-1939)*. Częstochowa 1994, s. 163.

⁴ J. Związek, *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 1976, s. 291.

zjazdy książąt i synody biskupów. Pogranicze dzielnicowe pokrywało się z pograniczem trzech wielkich diecezji – gnieźnieńskiej, krakowskiej i wrocławskiej. Granice pogranicza wyznaczały od strony zachodniej i północnej rzeki Liswarta i Warta, a od strony południowej rzeki Brynica i Czarna Przemsza. Natomiast od strony wschodniej, czyli wewnątrz dzielnicy małopolskiej nie było potrzeby dokładnego oddzielenia terenów pogranicza od właściwego terytorium dzielnicy małopolskiej, a granicę wyznaczono jedynie umownie w oparciu o istniejącą sieć większych miast i ważniejszych szlaków drożnych. W okresie średniowiecza tereny gęściej zaludnione kończyły się na linii miast Mrzygłód, Włodowice, Żarki, Olsztyn i Mstów. W kierunku zachodnim były tereny bardzo rzadko zamieszkałe, natomiast znajdowały się tu olbrzymie kompleksy leśne. Dopiero w XIII i XIV wieku gęstość zaludnienia na tym odcinku znacznie wzrosła dzięki napływowi niemieckojęzycznych kolonizatorów nie tylko do miast, ale także na tereny dotychczas niezaludnione. Ziemie te stanowiły własność książąt, którzy nadawali ją swoim rycerzom⁵.

Tak przyjęte granice wielkich dzielnic były wielokrotnie zmieniane nie tylko w wyniku walki książąt, dążących do przejęcia dzielnicy senioralnej, ale także na niewielkich odcinkach przygranicznych⁶. Niespokojne było także północne pogranicze, gdzie książęta wielkopolscy walczyli z książętami śląskimi o rozszerzenie swoich wpływów na ziemię rudzką (wieluńską) i te tereny włączali do swoich dzielnic. Kiedy władzę nad ziemią rudzką przejął w 1253 roku Bolesław Pobożny, książę kaliski, wkrótce przejął pod swoją władzę miejscowości: Rybna, Mykanów, Borowno, Kłomnice i Kruszyna z dzielnicy Małopolskiej⁷. Podobnie doszło do zmiany granicy pomiędzy Wielkopolską i Śląskiem na wysokości miejscowości i parafii Krzepice (obecnie Starokrzepice). W 1267 roku książę wrocławski i arcybiskup – elekt salzburski Władysław, włączył tę miejscowość do dzielnicy śląskiej, a następnie do diecezji wrocławskiej⁸. Ale najbardziej znana była zmiana granicy pomiędzy Wielkopolską a Małopolską, dokonana z okazji powstania i uposażenia parafii w Krzepicach (Nowych Krzepicach). Król Kazimierz Wielki po ufundowaniu zamku krzepickiego zaproponował biskupowi krakowskiemu Bodzęcie utworzenie i uposażenie z posiadłości biskupich nową parafię, a kiedy biskup krakowski nie podjął tego

⁵ J. Rajman, *Pogranicze śląsko-małopolskie w średniowieczu*. Kraków 1998, s. 129-175.

⁶ E. Rymar, *Synowie Henryka Pobożnego dziedzicami księstwa polskiego*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie” Seria: Zeszyty Historyczne 1994, z. 2, s. 39-43.

⁷ T. Olejnik, *Przeszłość administracyjna ziemi wieluńskiej*. Wieluń 1996, s. 12.

⁸ W. Patykiewicz, *Nieznaný dokument księcia Władysława Wrocławskiego z 1267 r.*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL” 1957, z. 2, s. 393-394.

dzieła wówczas król zlecił je arcybiskupowi gnieźnieńskiemu Jarosławowi Bogorii ze Skotnik. Arcybiskup erygował parafię, uposażył ją dziesięcinami ze swoich posiadłości w Zajączkach i z miasta Krzepice, ale jednocześnie włączył nową parafię do archidiecezji gnieźnieńskiej. Jan Długosz nie uznawał jednak tej decyzji pisząc, że arcybiskup dokonał tego *per vim et iniuriam ad suam traxit et trahit dioecesim*⁹. W 1456 roku był prowadzony spór pomiędzy archidiecezją gnieźnieńską a diecezją krakowską w sprawie rozgraniczenia pomiędzy posiadłościami tych instytucji. Sędziami byli dwaj kanonicy płoccy, doktorzy prawa, którzy ustalili linię graniczną na rzece Warcie, klasztor i jego dobra należały do archidiecezji (po stronie północnej rzeki), a po południowej stronie rzeki parafia należała do diecezji krakowskiej¹⁰.

Na terenie pogranicza rywalizowały we wczesnym średniowieczu o swoje wpływy plemiona śląskich Opolan i Goleszyców z małopolskimi Wiślanami, ale pomiędzy tymi plemionami istniała tzw. ziemia niczyja, bardzo słabo zaludniona i bez większych skupisk ludności. Bezpośrednio przy granicy Małopolski z Wielkopolską biegła ważna droga zwana królewska lub krakowska z Krakowa do Wielkopolski. Odgałęzienie tej drogi z Olkusza przez Ogrodzieniec i Żarki przechodziło przez Koziegłowy do Wrocławia oraz z Żarek przez Olsztyn, Częstochowę Kłobuck do Rudy, gdzie łączyło się z traktem prowadzącym z Wrocławia do Kijowa. Tymi drogami wędrowali kupcy, panujący i możnowładcy, a także misjonarze benedyktyńscy, zatrzymując się w większych miejscowościach na postoje. Miastami postojowymi były Żarki, Częstochowa i Kłobuck¹¹.

Natomiast według administracji państwowej te tereny należały do ziemi kłobuckiej (nazwa użyta w czasie układu Krzywiniu w 1296 roku). W Kłobucku był gród. Istniał także urząd łowczego królewskiego, który zajmował się administracją ogromnych kompleksów leśnych i organizowaniem wielkich polowań. Kłobuck jednak nie był dużym ośrodkiem administracji państwowej, a nawet nie prowadziła tu lokalna droga do Mstowa, mimo że Kanonicy Regularni ze Mstowa posiadali w tych okolicach swoje uposażenie. To były najdalej na zachód wysunięte tereny Małopolski. Opole mstowskie nie obejmowało Kłobucka.

⁹ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Wyd. K. Sieradzka. Warszawa 1983. Księga 9, s. 409; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Ed. A. Przeździecki. Cracoviae 1864. T. 2, s. 212; J. Związek, *Miasto i parafia Krzepice w relacjach ks. Jana Długosza*. W: *Krzepice, a historia Rzeczypospolitej*. Red. A. J. Zakrzewski. Krzepice 2007, s. 58-59.

¹⁰ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Ed. A. Przeździecki. Cracoviae 1864. T. 3, s. 160-163.

¹¹ J. Rajman, dz. cyt., s. 77-79.

W 1307 roku powstała kasztelania lełowska, a później powiat lełowski, który obejmował tereny pogranicza¹².

3. Funkcje parafii w Polsce od wieków średnich do XX wieku

Proces tworzenia parafii na ziemiach polskich postępował wolno i trwał do przełomu XIII i XIV wieku. W początkowym okresie właściciel grodu angażował duchownego i budował świątynię, ale nie była wówczas znana liczba wiernych ani granice jego oddziaływania chrześcijańskiego. Dokąd dotarł duchowny tam był okręg jego działalności. Dopiero na przełomie XIII i XIV wieku parafię tworzyły podstawowe elementy: świątynia, duszpasterz, wierni i granice linearne. W bardzo rzadko zamieszkałym terenie granice nie były dokładnie wyznaczone, bowiem w kompleksach leśnych i rozlewiskach wodnych było to wprost niemożliwe. Od I połowy XIV wieku parafia stała się podstawową jednostką administracji kościelnej, tym samym wszyscy mieszkańcy byli z parafią ściśle związani. Dla wszystkich mieszkańców kościół parafialny stał się symbolem kultu Bożego i wspólnoty parafialnej. Parafia i kościół parafialny integrowały okoliczną ludność tak pod względem religijnym jak i społecznym oraz kulturalnym. Właściciel grodu budując kościół i angażując duchownego jednocześnie zapewniał bezpieczeństwo okolicznej ludności, za co mieszkańcy świadczyli na rzecz właściciela grodu określone prace służebne. Na wzór instytucji parafialnych na zachodzie Europy z upływem czasu przy parafiach tworzone szkoły i szpitale parafialne. Wraz z przybyciem zakonów na tereny polskie nastąpił znaczny rozwój działalności kościelnej jak i kulturalnej. Zakończenie procesu tworzenia sieci parafialnej i dekanalnej oraz wykazy świętopietrza pozwoliły na dokładne określenie ilości parafii oraz ich terytorium i liczby wiernych. Dzięki temu możliwym stało się określenie liczby ludności i gęstości zaludnienia¹³. Do końca XV stulecia nie nastąpiły znaczące zmiany w sieci parafialnej i roli parafii.

W latach wielkiej reformy Kościoła katolickiego, której wyrazem był sobór trydencki (1545-1563), wiele struktur kościelnych uległo większym lub mniejszym przemianom, ale nie zmieniły się funkcje i struktury parafialne. Nadal stanowiły części składowe większych jednostek administracji kościelnej

¹² Tenże, s. 114-121; S. Krakowski, *Stara Częstochowa, Studia nad genezą, ustrojem i strukturą ludnościową i gospodarczą (1220-1655)*. Częstochowa 1948, s. 30; R. Rosin, *Ziemia wielkuńska w XII-XVI*. W: *Studia z dziejów osadnictwa*. Łódź 1961, s. 61.

¹³ E. Wiśniowski, *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*. Lublin 2004, s. 9-12; M. Żywczyński, *Rola chrześcijaństwa w dziejach Polski*. W: *W hołdzie Papieżowi Pokoju*. Warszawa 1966, s. 21-23.

dekanatów i diecezji. Dla ogółu wiernych przedstawicielem Kościoła był miejscowy proboszcz, główny nauczyciel w zakresie doktryny kościelnej. Trwające spory religijne nie zmniejszyły znaczenia parafii, a innowiercy działali także w oparciu o te okręgi religijne. Parafia spełniała uświęconą tradycją rolę duszpasterską, ale jednocześnie była podstawową jednostką administracji państwowej. To parafie tworzyły powiat aż do czasów Księstwa Warszawskiego, kiedy utworzono okręgi gminne, jako wyraz świeckości państwa według ideologii rewolucji francuskiej. Zamiast parafii przyjęto w administracji rządowej nazwę gminy¹⁴.

W XIX wieku, mimo całkowitego nadzoru władz rosyjskich nad instytucjami kościelnymi w Królestwie Polskim, a szczególnie nad parafiami i życiem religijnym wiernych i pozbawienia duchowieństwa katolickiego kierownictwa w szkołach elementarnych oraz trudności w życiu i działalności duchowieństwa, w tym pozbawieniu duchownych parafialnych beneficjum i pozostawieniu przy parafiach jedynie 6 mórg ziemi ornej, parafie przejęły na szeroką skalę aktywność w sprawach narodowo-patriotycznych. Istniejące dotychczas kościoły katolickie, krzyże i figury przydrożne, wota przy obrazach i figurach słynącymi łaskami stały się symbolami działalności patriotycznej, które podczas powstania styczniowego stały się miejscami nabożeństw i manifestacji patriotycznych. W tej działalności wraz z ludnością polską występowali duchowni katolicy, którzy za tę działalność przez władze carskie byli skazywani na karę śmierci, zesłanie na Sybir czy długoletnie więzienie. W swoich parafiach proboszczowie i wikariusze stawali w obronie chłopów, domagającej się zniesienia pańszczyzny i przyznania im ziemi dworskiej. Kazania wygłaszane w świątyniach podczas nabożeństw wzywały do działalności patriotycznej i zniesienia niewoli narodowej. Symbolem patriotyzmu narodowego stała się Jasna Góra, która w okresie, kiedy Polska została wykreślona z mapy Europy i pozbawiona stolicy państwowej stała się duchową stolicą Polski, do której Polacy ze wszystkich ziem polskich, podzielonych kordonami zaborców, w pielgrzymkach przybywali do sanktuarium Matki Boskiej Królowej Polski na Jasnej Górze w Częstochowie. Pielgrzymi ze Śląska i Małopolski udając się do Częstochowy, nawiedzali słynącą cudami figurę Matki Boskiej w Leśniowie. W Częstochowie i na Jasnej Górze ludność polska podczas powstania styczniowego zdobywała patriotyczne wiadomości z głównych ośrodków działalności narodowej w Warszawie i w Krakowie¹⁵.

¹⁴ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*. Lublin 2004, s. 9-12.

¹⁵ T. Olejnik, *Powstanie Styczniowe na ziemi wieluńskiej*. Wieluń 2013, s. 193-195; R. Szwed,

4. Sieć parafialna na terenach pogranicza w czasach Jana Długosza

Ojciec historyków polskich Jan Długosz z wymienionym pograniczem był związany zarówno swoim pochodzeniem, jak działalnością pisarską i duszpasterską. Jego ojciec Jan Długosz z Niedzielska za bohaterstwo pod Grunwaldem otrzymał od króla Władysława Jagiełły w posiadanie zamek w Brzeźnicy, gdzie urodził się w 1415 roku jego syn Jan Długosz, późniejszy dziejopis i arcybiskup – nominat lwowski oraz proboszcz w parafii Kłobuck, w którym ufundował duży klasztor Kanoników Regularnych Laterańskich. Jako dyplomata – wychowawca synów króla Kazimierza Jagiellończyka i mąż stanu odbywał podróże ówczesnymi drogami z Krakowa do Wielkopolski. Jedna droga prowadziła przez Słomniki, Lelów, Mstów, Częstochowę, Kłobuck, Wieluń do Wielkopolski, a druga z Krakowa przez Olkusz, Ogrodzieniec, Włodowice, Żarki i Olsztyn, a w Częstochowie łączyła się z wyżej wymienionym szlakiem królewskim i biegła aż do Gniezna i Torunia¹⁶. W tym czasie miejscowość Myszków była jedynie wspomniana w 1442 roku. J. Długosz jednak o tej miejscowości nie podał żadnych wiadomości. Natomiast w *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae* podał wiadomości o przepływającej rzece Warcie. Była to trzecia, co do wielkości polska rzeka, której nazwa oznaczała szperanie, bowiem Warta nie miała jednego koryta, ale dzieliła się na mniejsze strumienie jakoby szperała po okolicznych miejscach i tak przeprowadzała dalej swoje wody. Jej źródła były w nieznacznej miejscowości Kromołów. Wymienił także rzeki Białą Przemszę i Czarną Przemszę. Biała Przemsza posiadała swoje źródła obok miasta Ogrodzieniec, a Czarna Przemsza w lasach zwanych Trzyziemuk. Nad brzegami tych rzek, szczególnie Wartą i jej rozlewiskami rosły potężne lasy, przybrzeżne drzewa i zarośla¹⁷. Spośród polskich gór J. Długosz wymienił Wawel i Częstochowę, która *dostępiała zaszczytu nazwania Jasną Górą*, na której był położony klasztor Panny Maryi¹⁸.

Przygotowania i wybuch Powstania Styczniowego w województwie kaliskim. W: Powstanie Styczniowe w regionie częstochowskim i w województwie kaliskim (1863-1864). Red. M. Trąbski, N. Morawiec, R. Szwed. Częstochowa 2014, s. 28-30.

¹⁶ K. Tymieniecki, *Polska w średniowieczu*. Warszawa 1961, s. 25-27; B. Kumor, *Historia Kościoła. Cz. II. Wczesne średniowiecze chrześcijańskie*. Lublin 1973, s. 134-135; A. Barciak, *Chryścianizacja Czech w obrządku łacińskim*. W: *Chryścianizacja Polski południowej*. Red. J. M. Małeckie. Kraków 1994, s. 28-29; J. Rajman, dz. cyt., s. 115; J. Związek, *Dzieje instytucji kościelnych w Radomsku*. W: *Dzieje Polski XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana prof. Ryszardowi Szwedowi*. Red. T. Dubicki i T. Panecki. Częstochowa 2004, s. 165-166; Tenże, *Instytucje kościelne w Rudzie*. W: *Ruda – 900 lat historii*. Red. B. Abramek i in.. Wieluń 2006, s. 38-39.

¹⁷ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*. Księga 1-2, s. 120, Księga 9, s. 409.

¹⁸ Tamże, Księga 1-2, s. 158.

Natomiast J. Długosz był przede wszystkim zainteresowany sprawami kościelnymi w diecezji krakowskiej. Opis sieci parafialnej na tym terenie pozostawił w *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. Pogranicze po stronie Małopolski należało do diecezji krakowskiej, a w niej do bardzo rozległego dekanatu lełowskiego (wcześniej irządckiego), najbardziej wysuniętego w kierunku północno-zachodnim, graniczącym z Wielkopolską i Śląskiem. Od linii wyznaczonej miastami Żarki, Olsztyn, Mstów i Mrzygłód rozpoczynały się w kierunku zachodnim tereny bardzo słabo zaludnione¹⁹. Był to tzw. cypel kłobucki. Na przestrzeni ok. 70 km były zaledwie trzy parafie – Częstochowa, Kłobuck i Kozięgłowy, a parafia Krzepice (Starokrzepice) została oderwana do diecezji wrocławskiej w dzielnicy śląskiej. Były to zresztą pod względem liczby wiernych małe parafie, bowiem jak podaje prof. Stefan Krakowski parafia w Częstochowie liczyła 144 wiernych²⁰. Słabo zaludnione tereny nie ulegały zmianom administracyjnym państwowym i kościelnym. Pozostawał od początku XIV wieku powiat lełowski i dekanat lełowski. Natomiast w kierunku południowym nad rzeką Brynicą i Czarną Przemszą zaludnienie było znacznie gęstsze, a tym samym więcej było miejscowości. Dopiero pod wpływem napływu ludności niemieckojęzycznej w okresie kolonizacji na ziemiach nad Wartą i Liswartą i lokowaniu miast i wsi na prawie niemieckim w II połowie tego wieku liczba mieszkańców znacznie wzrosła²¹. Według administracji kościelnej te tereny należały do dekanatu lełowskiego, którego centrum było znacznie oddalone od cypla kłobuckiego. Nie można było wszakże utworzyć na tym terenie nowego dekanatu, ponieważ nie było tutaj parafii i odpowiedniej liczby wiernych. Obok wcześniej powstałych parafii (I poł. XIV wieku – Kłobuck, Częstochowa, Leśniów, Złoty Potok, Przybynów) powstały w II połowie XIV wieku następne parafie: Mrzygłód, Przyrów, Wilkowiecko, Włodowice, Zrębice, Żarki, Żuraw, a w XV wieku: Miedzno i Przystajń. W 1382 roku parafia Częstochowa została przeniesiona ze Starej Częstochowy (Stara Góra) do miasta Częstochowy nad rzeką Wartą z kościołem parafialnym pod wezwaniem św. Zygmunta²².

W *Liber beneficiorum* J. Długosz opisał parafie i miejscowości położone w kierunku zachodnim od Żarek, Leśniowa, Mrzygłodu i Przybynowa oraz Mstowa. Takie opisy miejscowości na terenie wymienionych parafii posiadają

¹⁹ J. Laberschek, *Rozwój sieci parafialnej e dekanacie lełowskim do 1500 r.* W: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883-1983)*. Kielce 1986, s. 232, 246.

²⁰ S. Krakowski, *Stara Częstochowa...*, s. 27.

²¹ Z. Kaczmarek, *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*. Poznań 1945, s. 101.

²² W. Patykiewicz, *Chronologia parafii diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1966, s. 67-70.

ogromne znaczenie do ustalenia położenia geograficznego tych miejscowości i stanowi bardzo cenna wartość jego dzieła. U źródeł rzeki Warty była parafia Kromołów, największa pod względem zajmowanej powierzchni jak i liczby wiernych. J. Długosz zaznaczył, że było to miasto (oppidum). Do tej parafii należały miejscowości: Kromołów, Żerkowice, Morsko, Skarzyce, Bzów, Karlin, Blanowice, Pomrożyce²³. Podając opis parafii Kłobuck zaznaczył, że było to miasto królewskie. Kościół był murowany, wystawiony przez Piotra ze Skrzynna²⁴.

Na tym terenie były także klasztory – Kanoników Regularnych we Mstowie, Ojców Paulinów w Częstochowie i Leśniowie, Kanoników Regularnych w Kłobucku i Krzepicach²⁵.

5. Parafie w średniowieczu położone najbliżej ówczesnej wsi Myszków

Położona nad rzeką Wartą miejscowość Myszków, która wywodziła swoją nazwę od bliżej nieznanego Myszka. Takie imię wywodziło się od imienia Myślubora lub Myślimira. Była to zapewne niewielka osada, znacznie oddalona od większych miejscowości w tej okolicy, będących w tym czasie miastami – Włodowice, Mrzygłód i Żarki. W takiej samej odległości znajdowała się miejscowość Przybynów, ale o znacznie mniejszym znaczeniu. Włodowice były miastem, a do parafii należała duża i bogata wieś Polesice, która składała dla parafii dziesięcinę snopową. Podobnie do parafii należały wsie Zdów i Parkoszowice, które także składały plebanowi dziesięcinę snopową. Natomiast wierni ze wsi Rudniki składali dziesięcinę pieniężną biskupowi krakowskiemu w wysokości 6 marek. Taką samą dziesięcinę składała wieś Zagorzany. Ta parafia była położona w kierunku wschodnim od wsi Myszków, a do Myszkowa dochodziły lasy włodowickie, ciągnące się na znacznej powierzchni²⁶. Natomiast od strony południowej było położone miasto Mrzygłód. Istniała tu także parafia. Mieszczanie mrzygłódzcy składali parafii dziesięcinę pieniężną w wysokości 4 grosze z łanu. Mieszczanie mieli wtedy 24 łany. Do parafii należały także trzy wsie – Niwki, Mrzygłód (wieś) i Będusz²⁷. Niestety w *Liber beneficiorum* nie zostało podane uposażenie parafii Żarki, a tym samym nie zostały wymienione miejscowości należące do tych parafii. Podobnie została pominięta parafia

²³ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. T. 2, s. 210-211q.

²⁴ Tamże, s. 212.

²⁵ J. Związek, *Klasztory w dekanacie lelowskim za czasów Jana Długosza*. W: *Studia do dziejów klasztorów małopolskich średniowieczu*. Red. J. Marecki i L. Rotter. Katowice 2009, ss. 28-29, 35-44.

²⁶ J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*. T. 2, s. 216-217.

²⁷ Tamże, s. 217.

Leśniów. Brak opisu parafii Żarki jest tym dotkliwszy, iż dopiero w 1856 roku miejscowość Myszków została wymieniona w parafii Żarki. Została wymieniona w oficjalnym wykazie parafii, w części diecezji krakowskiej, która pozostała w Królestwie Polskim. Wcześniejsza przynależność parafialna nie jest znana. Administratorem tej części diecezji był ksiądz prałat Maciej Majerczak. Wymieniona została w tej części parafii druga wieś, położona w pobliżu Myszkowa, mianowicie Czarna Struga. Obie miejscowości leżały po północnej stronie rzeki Warty. Do kościoła parafialnego w Żarkach była jednak duża odległość, a drogi były błotniste zwłaszcza w czasie wiosennych roztopów. Pod koniec XIX wieku Myszków należał od dawna do gminy i parafii w Żarkach. Według administracji państwowej należał do powiatu będzińskiego²⁸. Po południowej stronie Warty była miejscowość Mijaczów, która wraz z najbliższymi wsiami Ciszówka i Będusz należały do parafii Mrzygłód w dekanacie siewierskim. W Mijaczowie już w 1782 roku był zbudowany wystawil piec do wytopu żelaza. Było wówczas w Mijaczowie 36 domów i 376 mieszkańców. W okolicy Mijaczowa były pokłady węgla brunatnego. W 1827 roku było tu 27 domów i 257 mieszkańców. Było sześć budynków murowanych. Mijaczów należał do dóbr folwarku w Będuszu²⁹. Natomiast w kierunku wschodnim od Myszkowa były lasy i nieużytki należące do gminy i parafii Włodowice, ale tu był zaledwie jeden dom i ośmiu mieszkańców, a na nieużytkach i w miejscu, gdzie wyrąbano las powstawało osiedle Pohulanka (później nazwana Światowit). Powstawała nowa miejscowość na tzw. surowym korzeniu. Jej powstanie było związane z rozwijającym się przemysłem w Myszkowie³⁰. Najbardziej krzywdzącym zjawiskiem tamtych czasów był wyzysk ludności robotniczej przez właścicieli zakładów przemysłowych. Problem pozostawał nierozwiązany także w latach II Rzeczypospolitej. Rozwiązanie zagadnienia kwestii robotniczej w świetle encykliki papieża Leona XIII *Rerum novarum* z 15 maja 1891 roku w lokalnych warunkach było uzależnione od miejscowego biskupa oraz miejscowego proboszcza i właścicieli zakładów przemysłowych. W środowiskach robotniczych działały także organizacje komunistyczne.

²⁸ *Elenchus universi venerabilis cleri saecularis et regularis eius partis dioecesis Kielcenso – Cracoviensis, quae in Regno Poloniae sita est pro anno Domini 1856*. Varsaviae 1856, s. 25-26; *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. 6. Red. B. Chlebowski, W. Walewski i F. Sulimierski. Warszawa 1885, s. 842.

²⁹ *Elenchus...*, s. 33; *Słownik geograficzny Królestwa...*, T. 6, s. 393.

³⁰ *Słownik geograficzny Królestwa...*, T. 8, s. 529.

6. Przynależność dekanalna

Bardzo rozległy dekanat irządzki (1326-1327), a od 1335 roku dekanat lełowski był największym pod względem terytorialnym (103 km w linii prostej) od strony południowo-wschodniej od rzeki Białej Przemszy do rzeki Liswarty od strony północno-zachodniej. Należał do diecezji krakowskiej archidiakonatu krakowskiego. Powodem tak ukształtowanego dekanatu lełowskiego była bardzo rzadka sieć parafialna, bowiem od parafii Żarki i Mrzygłód były zaledwie dwie parafie – Częstochowa i Kłobuck. Tworzenie nowego dekanatu dla zaledwie kilku parafii nie była uzasadniona. Z tych powodów dekanat lełowski w takich granicach istniał aż do końca XVIII wieku³¹.

Tak rozległy dekanat sprawiał wiele trudności w realizacji obowiązków administracyjnych dziekana. Ale dopiero po I rozbiorze Polski pod wpływem władz austriackich biskup krakowski Feliks Paweł Turski przeprowadził zmiany w organizacji terytorialnej diecezji tworząc nowy podział na dekanaty, aby w ten sposób udoskonalić pracę duszpasterską³². Z polecenia biskupa Turskiego dziekan lełowski ks. Józef Rudzki (Rucki) proboszcz parafii Kromołów i Skarżyce, podczas kongregacji duchowieństwa dekanatu lełowskiego w dniu 22 listopada 1791 roku, w kościele parafialnym w Żarkach ogłosił nowe decyzje. Dotychczasowy dekanat lełowski został podzielony na cztery nowe dekanaty: lełowski w nowych granicach, częstochowski, przyrowski i szczekociński. Jednak nowe dekanaty – przyrowski i szczekociński, nie spełniały wymogów stawianych tym jednostkom administracji kościelnej i dlatego zostały zniesione, a na terenie dawnego dekanatu utworzone zostały trzy nowe dekanaty: częstochowski, pilicki i siewierski. Parafie Włodowice i Żarki znalazły się w dekanacie pilickim, a parafia Mrzygłód w dekanacie siewierskim³³.

Wymienione dekanaty biskup wrocławski Józef Chrystian Hohenlohe włączył do utworzonego przez siebie komisariatu siewierskiego w diecezji wrocławskiej, zmieniając nazwę dekanatów na archiprezbiteraty. Te decyzje zatwierdzone przez papieża wprowadził w życie biskup poznański Ignacy Raczyński w dniu 5 maja 1801 roku. Komisarzem biskupa wrocławskiego został ks. dr Marcin Siemiński, proboszcz parafii Koziegłówek (Veterae Koziegłowy)³⁴.

³¹ J. Laberschek, *Rozwój sieci parafialnej w dekanacie lełowskim...*, s. 231-232.

³² P. Natanek, *Organizacja terytorialna diecezji krakowskiej w latach 1795-1939*. Kraków 1995, s. 23-24, 29.

³³ B. Kumor, *Brewe papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1968, s. 311-312.

³⁴ J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska...*, s. 530.

W okresie Księstwa Warszawskiego biskup wrocławski musiał zrzec się jurysdykcji nad b. komisariatem siewierskim na rzecz biskupa krakowskiego. Dekanaty pilicki i siewierski pozostały w diecezji krakowskiej z parafiami Mrzygłód, Włodowice i Żarki, a dekanat częstochowski został włączony do diecezji wrocławskiej, czyli kaliskiej. Pozostała w granicach Królestwa Polskiego część diecezji krakowskiej otrzymała własną administrację w Kielcach³⁵.

Sytuacja zmieniła się po ukazie cara Aleksandra II z 31 grudnia 1866 roku o nowej administracji w Królestwie. Ilość dekanatów i wielkość ich terytoriów została dostosowana do ilości i granic powiatów (jeden dekanat na powiat). W wyniku tego całe Zagłębie Dąbrowskie znalazło się w powiecie i dekanacie będzińskim, także parafie Mrzygłód, Włodowice i Żarki. Nowy dekanat powiatowy został zorganizowany w 1871 roku i liczył 23 parafie³⁶. W takim stanie dekanat będziński został włączony do reaktywowanej w 1883 roku diecezji kieleckiej. W 1917 roku biskup kielecki Augustyn Łosiński podzielił powiatowy dekanat będziński na nowy dekanat będziński i trzy wicedekanaty: sączowski, zawierciański (zawiercki) i żarecki³⁷. Na mocy bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z dnia 28 X 1925 roku wymienione dekanaty zostały włączone do nowo powstałej diecezji częstochowskiej. Istniała wówczas także parafia Myszków, która wraz z parafiami Mrzygłód i Włodowice została włączona do dekanatu zawierciańskiego, a parafia Żarki do dekanatu żareckiego³⁸.

W dniu 16 lutego 1975 roku biskup częstochowski Stefan Bareła erygował dekanat myszkowski, do którego należały jedynie cztery parafie: Myszków, Mrzygłód, Koziegłowy i Koziegłówki³⁹. W następnych latach zostały włączone do tego dekanatu nowo powstałe parafie na terenie miasta, a parafie Koziegłowy i Koziegłówki zostały przydzielone do nowo powstałego dekanatu koziegłowskiego.

³⁵ J. Związek, *Dzieje instytucji diecezjalnych w Częstochowie*, „Folia Historica Cracoviensia” 2000, s. 182.

³⁶ *Elenchus universi cleri saecularis et regularis dioecesis Kielcenso – Cracoviensis 1871* (dekanat będziński).

³⁷ *1910-1935. Dwudziestopięciolecie rządów J.E. ks. biskupa Augustyna Łosińskiego w diecezji kieleckiej*. Kielce 1935, s. 10.

³⁸ *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Częstochoviensis pro anno Domini 1926*. Częstochoviae 1926, s. 49-51.

³⁹ S. Bareła, *Dekret o reorganizacji sieci dekanalnej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne” 1975, s. 206.

7. Początki parafii w Myszkowie

Od pierwszego rozbiórów ziem polskich przez Austrię, Prusy i Rosję nastąpiły liczne ograniczenia działalności Kościoła katolickiego. Zaborcy stosowali represje wobec Kościoła katolickiego ze względu na silne więzy pomiędzy Narodem Polskim a Kościołem. Szczególnie dotkliwe były represje pod zaborem rosyjskim, także w utworzonym na Kongresie Wiedeński Królestwie Polskim. Pod naciskiem władz rosyjskich Stolica Apostolska dokonała nowego podziału administracyjno – terytorialnego Kościoła katolickiego na diecezje i metropolie w Królestwie. Została utworzona metropolia warszawska, która obejmowała całe Królestwo⁴⁰. Jeszcze większe represje rosyjskie nastąpiły po powstaniu listopadowym i powstaniu styczniowym. Za poparcie działalności patriotycznej biskup krakowski Karol Skórkowski został wypędzony z Krakowa i skazany na wygnanie w Opawie na Śląsku Cieszyńskim, gdzie w bardzo trudnych warunkach więziennych przebywał do końca życia⁴¹. Po powstaniu styczniowym car Aleksander II poddał Kościół katolicki w Królestwie Polskim całkowitemu nadzorowi władz rosyjskich. Proboszczowi nie mogli przekraczać granic swych parafii bez uzyskania paszportu od miejscowych władz policyjnych. Inwigilacja policji i urzędników rosyjskich obejmowała wszelką działalność kościelną, w tym także treść wygłaszanych w kościołach kazań. Jednocześnie nominacje na stanowiska parafialne były uzależnione od zgody władzy rządowej⁴². Takie działania władz rządowych opierały się na ukazie cara Aleksandra I z 18 marca 1817 roku *O stopniu nadzoru i opieki rządu nad duchowieństwem rzymskokatolickim i funduszami przez nie posiadanyimi*. Natomiast nad stanem materialnym świątyni, jej wyposażeniem i remontami opiekę sprawował Dozór Kościelny, w skład którego wchodziło kilku miejscowych mieszkańców, ale nie mógł do niego należeć miejscowy proboszcz czy wikariusz. W sprawie utworzenia nowej parafii do władz rządowych występowali mieszkańcy danej miejscowości, ale bez udziału duchownego⁴³.

Sytuacja zmieniła się dopiero po ukazaniu się ukazu tolerancyjnego cara Mikołaja II w 1905 roku. Odtąd zaistniała możliwość tworzenia nowych parafii dokonywania zmian granicznych pomiędzy placówkami duszpasterskimi.

⁴⁰ W. Urban, *Dzieje ustroju Kościoła na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*. T. 2. Cz. 1. Red. B. Kumor i Z. Obertyński. Poznań – Warszawa 1979, s. 486-487.

⁴¹ R. Szwed, *Działalność społeczna i polityczna biskupa krakowskiego Karola Skórkowskiego*. Częstochowa 2003, s. 100-114.

⁴² B. Kumor, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772-1918)*. Kraków 1980, s. 695-997.

⁴³ D. Olszewski, *Duszpasterstwo, a przemiany społeczno-religijne w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1975, t. 8, s. 131-153.

Miejscowa ludność w tych warunkach zwracała się do władz rządowych prosiąc o pozwolenie na utworzenie nowej parafii. Pismo przedstawicieli danej miejscowości z ich podpisami było rozpatrywane przez władze rządowe i po pozytywnej decyzji udzielały pozwolenia na tworzenie parafii w określonych granicach oraz na budowę nowej świątyni, którą budowano z funduszków mieszkańców. Na terenie Zagłębia Dąbrowskiego na początku XX wieku powstało kilka nowych parafii i zostały wybudowane nowe świątynie. Na północnych peryferiach Zagłębia powstała także parafia Myszków.

Powstanie nowej parafii w tej miejscowości było następstwem dużego wzrostu liczby mieszkańców, dzięki znacznemu rozwojowi miejscowych zakładów przemysłowych i przeprowadzeniu przez tę miejscowość drogi żelaznej warszawsko-wiedeńskiej, ze stacją kolejową, a przede wszystkim złagodzeniu przepisów represyjnych. Nowa parafia miała obejmować trzy miejscowości – Myszków, Mijaczów i Pohulanę. Liczba wiernych była duża, bowiem Myszków liczył wówczas 1700 katolików, Mijaczów 900, a Pohulanka 500, co łącznie dawało liczbę 3100 wiernych. Macierzyste parafie w tym czasie liczyły: Żarki 6045 wiernych, Mrzygłód 4717, a Włodowice 4387. Należy także zwrócić uwagę na znaczne odległości z tych miejscowości do kościołów w macierzystych parafiach: z Myszkowa do Żarek było sześć wiorst, z Mijaczowa do Mrzygłodu pięć wiorst i z Pohulanki do Włodowic sześć wiorst drogami przeważnie błotnistymi (po 1835 roku wiorsta liczyła 1066,78 m).

W takich okolicznościach już w 1907 roku, w Myszkowie powstał Komitet Budowy Kościoła, na czele którego stał wybrany przez mieszkańców przewodniczący Konrad Borowski. Komitet skierował w 1910 roku pismo do władz rządowych w Będzinie i dziekana będzińskiego w sprawie włączenia do nowej parafii trzech wsi – Myszków, Mijaczów i Pohulanka. Miejscowości Myszków i Mijaczów dzieliła jedynie rzeka Warta, a z Myszkowa do Pohulanki było 1,25 wiorsty. Specjalny protokół Komisji Rządowo-Kościelnej w Będzinie sporządziła protokół w dniu 15 września 1910 roku, który stanowił odpowiedź na wcześniejsze pismo władz diecezjalnych w tej sprawie. Stanowił on jednocześnie podstawę do dalszych działań w kierunku tworzenia nowej parafii i budowy świątyni parafialnej⁴⁴. W odpowiedzi na powyższy protokół Komisji Rządowo-Kościelnej kancelaria warszawskiego generała gubernatora w dniu 11 stycznia 1911 roku

⁴⁴ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie (dalej AKMCz), brak sygn. Akta parafii Myszków. Protokół Komisji Rządowo-Kościelnej w Będzinie z dnia 15 września 1910 roku; Administracyjne dzieje Myszkowa i okolicznych miejscowości przedstawili: K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*. Myszków 2010, s. 259-263.

powiadomiła biskupa kieleckiego Augustyna Łosińskiego, iż nie wnosi sprzeciwu wobec powstania nowej parafii w Myszkowie, którą będą tworzyć trzy miejscowości: Myszków, Mijaczów i Pohulanka. W następstwie tego biskup kielecki w dniu 29 stycznia wydał dekret erygujący parafię w Myszkowie, w dekanacie i powiecie będzińskim, wyłączając je jednocześnie z macierzystych parafii. Parafia była pod wezwaniem św. Stanisława biskupa i męczennika. Zostały jej przyznane wszystkie prawa parafialne, a fundusz parafialny miała stanowić suma 6000 rubli, lokowana w banku gubernialnym w Piotrkowie. Rektorowi kościoła przyznano roczną pensję w wysokości 300 rubli, chociaż nie określono klasy nowej parafii. Pensja rządowa w tej wysokości wskazywała jednak, że była to parafia wiejska z najniższym uposażeniem rządowym⁴⁵.

Dla nowej parafii pilną sprawą było ustanowienie zgodnie obowiązującym prawem prawowitego rządcy. W tej sprawie Konsystorz Generalny Kielecki w dniu 31 stycznia 1911 roku zwrócił się do władz gubernialnych w Warszawie o zatwierdzenie na to stanowisko ks. Marcellego Jezierskiego, prefekta w Będzinie. W dniu 2 lutego kancelaria warszawska generała gubernatora powiadomiła Konsystorz Generalny w Kielcach, że akceptuje tę kandydaturę. W dniu 25 lutego władza diecezjalna mianowała ks. M. Jezierskiego administratorem nowej parafii. Jeszcze przed nominacją na rządcę parafii ks. M. Jezierski zwrócił się do władzy diecezjalnej w Kielcach o pozwolenie na poświęcenie cmentarza grzebalnego w Myszkowie. Cmentarz poświęcił ks. Lucjan Tomaszek, wicedziekan będziński i proboszcz żarecki⁴⁶.

Przed ustanowieniem rządcy parafii miał być sporządzony inwentarz własności parafialnej i uposażenia administratora. Odpowiedni protokół został spisany 14 stycznia 1911 roku i przesłany dziekanowi w Będzinie, który potwierdził jego wiarygodność i go zatwierdził. Zostały w nim wymienione księgi, naczynia, szaty i inne utensylia kościelne. Kościół był wyposażony we wszystkie niezbędne przedmioty liturgiczne⁴⁷.

Administrator parafii początkowo odprawiał nabożeństwa w kaplicy dworskiej w Mijaczowie, należącej do miejscowych właścicieli Bauerertzów. Jednocześnie nadzorował budowę świątyni parafialnej. Miejsce na przyszłą świątynię zostało wyznaczone w centrum Myszkowa. Robotami budowlanymi kierował

⁴⁵ AKMCz, Akta parafii Myszków. Decretum erectionis novae parochiae in Myszków die 29 I 1911 a.; J. Wiśniewski, *Diecezja częstochowska...*, s. 239-240.

⁴⁶ AKMCz, Akta parafii Myszków. Nominacja ks. M. Jezierskiego na administratora parafii Myszków z dnia 25 lutego 1911 roku.

⁴⁷ AKMCz, Akta parafii Myszków. Inwentarz wszelkiej własności parafialnej w Myszkowie z 14 stycznia 1911 roku.

inżynier Wiktor Filipeczyński. Komitet Budowy chciał budować dużą świątynię w stylu neogotyckim (podobnie jak w innych miejscowościach na terenie Zagłębia Dąbrowskiego), ale z powodu braku funduszy budowę przerywano do czasu zgromadzenia nowych funduszy. Podczas budowy natrafiono na dawne wyrobiska, gdzie łamano kamień wapienny. Tymczasem ks. M. Jezierski chciał jak najprędzej odprawiać nabożeństwa w budującej się świątyni. Biskup kielecki wyrażał zgodę na wszelkie plany ks. M. Jezierskiego wraz z pozwoleniem na poświęcenie niewykończonych świątyni⁴⁸. Przed wybuchem I wojny światowej została ukończona budowa murów kościelnych i nakryto je dachem (papa). W czasie wojny roboty zostały jednak wstrzymane, bowiem w Myszkowie zostały zamknięte zakłady przemysłowe, a ludność robotnicza pozbawiona zarobków i środków do życia. W tym czasie do nowej parafii została przyłączona wieś Czarna Struga i wieś Połomia, należące wcześniej do parafii Żarki.

Nowo powstała parafia Myszków początkowo należała jeszcze do powiatowego dekanatu będzińskiego, a po zakończeniu I wojny światowej została w 1919 roku zaliczona do dekanatu żareckiego⁴⁹. Jednak w następnych katalogach diecezjalnych była wymieniana w dekanacie zawierciańskim i w tym dekanacie została także wymieniona po powstaniu diecezji częstochowskiej i włączeniu Zagłębia Dąbrowskiego do nowej diecezji⁵⁰.

W okresie II Rzeczypospolitej parafia Myszków pod kierownictwem proboszcza ks. Jana Kałuży została w pełni zorganizowana. W parafii istniały katolickie stowarzyszenia społeczne. W dwóch szkołach powszechnych prowadzono nauczanie religii. Parafia liczyła 5904 katolików, a na jej terenie mieszkało 43 innowierców i 480 wyznawców judaizmu⁵¹. W okresie okupacji hitlerowskiej dwaj wikariusze – ks. Józef Jaworski i ks. Stefan Szmal za udział w ruchu oporu zostali uwięzieni w obozie koncentracyjnym w Auschwitz (ks. S. Szmal został zamordowany, a ks. J. Jaworski został wywieziony do obozu koncentracyjnego w Dachau). Po zakończeniu wojny w parafii pozostał tylko proboszcz i jeden wikariusz. Parafia liczyła 7610 wiernych. Podobnie było w 1957 roku⁵².

⁴⁸ AKMCz, Akta parafii Myszków, Pismo ks. M. Jezierskiego do Konsystorza Generalnego w Kielcach w sprawie poświęcenia świątyni i odprawiania mszy św. z dnia 22 sierpnia 1914 roku.

⁴⁹ *Elenchus venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Kielcensis pro anno Domini 1919*. Kielce 1918, s. 56.

⁵⁰ *Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Częstochoviensis pro anno Domini 1926*. Częstochoviae 1926, s. 49.

⁵¹ *Schematismus .. dioecesis Częstochoviensis 1937*, s. 114

⁵² *Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1947*. Częstochowa 1947, s. 151; *Katalog 1957*, s. 70.

Organizowanie nowych parafii było uwarunkowane wieloma czynnikami. Przede wszystkim musiała być wola miejscowych wiernych i dotychczasowego ich duszpasterza zorganizowania nowej parafii. Ważnym czynnikiem była także niewystarczająca liczba duchownych w diecezji. Z tego powodu w pierwszym dziesięcioleciu istnienia diecezji powstały tylko dwie nowe parafie, a do końca życia biskup Teodor Kubina utworzył tylko 17 parafii. Znacznie więcej natomiast biskup T. Kubina erygował nowych placówek duszpasterskich w formie ekspozytur, których utworzył 31, a także 4 filie i 3 wikarie wieczyste⁵³. Biskup T. Kubina uważał, że parafie nie powinny liczyć mniej niż 2000 wiernych, a nie więcej niż 6 tysięcy. W diecezji biskup Kubina chciał, aby w środowiskach wiejskich parafie nie przekraczały 5 tysięcy wiernych, a w środowiskach miejskich nie powinny przekraczać 10 tysięcy parafian. W nowych parafiach, liczących mniej niż 2 tysiące wiernych, nie można było utrzymać na właściwym poziomie instytucji parafialnych i duszpasterza⁵⁴. Licząca ponad 7000 wiernych parafia myszkowska i jej rozległe terytorium stwarzała odpowiednie okoliczności w kierunku utworzenia w jej granicach nowych parafii.

W latach władzy komunistycznej w Polsce sprawy kościelne zostały poddane władzom rządowym, a w terenie Wojewódzkim Radom Narodowym, a w nich Wydziałom Wyznań i Służbie Bezpieczeństwa. Działania władz określały dekrety najwyższych władz państwowych. *Dekret Rady Państwa o obsadzaniu duchownych stanowisk kościelnych z dnia 9 lutego 1953 roku postanawiał tworzenie, przekształcanie i znoszenie duchownych stanowisk kościelnych oraz zmiana zakresu ich działania wymaga uprzedniej zgody właściwych organów państwowych*. Takim organem dla diecezji było Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej – Wydział do Spraw Wyznań w Katowicach⁵⁵. Sytuacja nie zmieniła się po przemianach rządowych i partyjnych w październiku 1956 roku, gdyż nowy dekret z dnia 31 grudnia 1956 roku *O organizowaniu i obsadzaniu stanowisk kościelnych* jedynie w obszerniejszej formie powtarzał decyzje dekretu z 1953 roku. W sprawie parafii postanawiał: „Tworzenie, przekształcanie, znoszenie oraz ustalanie granic terytorialnych i siedzib diecezji i parafii Kościoła katolickiego na obszarze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej wymaga uprzedniego porozumienia się z właściwym organem państwowym”. Dla parafii takim organem było Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej⁵⁶.

⁵³ J. Związek, *Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej w latach 1925-1963*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 1973, t. 1, s. 255-257.

⁵⁴ T. Kubina, *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym*, „Wiadomości Diecezjalne” 1938, s. 42-43.

⁵⁵ P. Raina, *Kościół w PRL. Dokumenty 1945-1959*. Poznań 1994, s. 392.

⁵⁶ Tamże, s. 577-579; *Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, s. 10-11.

W kontekście powyższych dekretów biskup Zdzisław Goliński do końca 1956 roku utworzył jedynie 5 ekspozytur i 9 parafii, a od początku 1957 roku przekształcił prepozytury utworzone przez swego poprzednika i siebie w 42 pełnoprawne parafie⁵⁷. Ale w tych latach w Myszkowie nie powstała żadna nowa placówka duszpasterska.

Stałe zgłaszanie zastrzeżeń ze strony władz państwowych wobec propozycji władzy diecezjalnej w sprawie tworzenia nowych parafii stały się powodem organizowania w diecezji, nieznaney dotychczas jednostki administracji kościelnej – wikariatów terenowych w okresie działalności biskupa Stefana Bareły. Jednostki takie biskup tworzył w granicach dotychczasowej parafii celem ułatwienia spełniania praktyk religijnych przez ludzi starszych i chorych oraz dzieci, dla których dojsćie do kościoła parafialnego było zbyt trudne. Jeden z dotychczasowych duszpasterzy parafialnych (wikariusz) został wyznaczony jako wikariusz terenowy do pracy duszpasterskiej w tej części parafii. W kaplicy lub punkcie katechetycznym odprawiał nabożeństwa, prowadził nauczanie religii dzieci i młodzieży, prowadził księgowość duszpasterską, chociaż akta metrykalne podpisywał proboszcz macierzystej parafii. Proboszcz występował także we wszystkich sprawach materialnych wikariatu terenowego wobec władz państwowych⁵⁸. Z czasem jednak wikariaty terenowe stały się przedmiotem specjalnych represji ze strony władz administracyjnych.

Wizytujący parafię Myszków w dniu 12 listopada 1970 roku dziekan zawierciański ks. Waław Bogucki w protokole wizytacyjnym na pisał, że w Mijaczowi istniał wówczas wikariat terenowy, a wikariuszem terenowym był ks. Marian Skoczowski. Faktycznie w tym czasie ks. M. Skoczowski w kaplicy w Mijaczowie pełnił posługę duszpasterską, ale władza diecezjalna w tym czasie nie utworzyła tu wikariatu terenowego, a ks. M. Skoczowski nie otrzymał nominacji na stanowisko wikariusza terenowego. Był wtedy wikariuszem w parafii św. Stanisława w Myszkowie. Natomiast po upływie dwóch lat pracy wikariuszowskiej w tejże parafii ks. Marian Kuzia w dniu 25 września 1973 roku został mianowany wikariuszem terenowym w Mijaczowie. Data ta jest jednocześnie datą utworzenia wikariatu terenowego w Mijaczowie⁵⁹.

spolitej Ludowej. Opr. E. Małkiewicz, S. Podemski. Warszawa 1960, s. 54-56.

⁵⁷ J. Związek, *Rozwój sieci parafialnej...*, s. 257-259.

⁵⁸ K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty...*, s. 468-469.

⁵⁹ AKMCz, Akta parafii Myszków. Korespondencja z władzami administracyjnymi w sprawie kaplicy w Mijaczowie w latach 1971-1973.

W tymże czasie, w dzielnicy Światowit (dawna Pohulanka) parafia św. Stanisław nabyła murowany budynek, w którym został zorganizowany punkt katechetyczny, gdzie naukę po wakacjach 1973 roku prowadził wikariusz ks. Józef Franczak. Biskup pomocniczy Franciszek Musiel *ex mandato speciali* w dniu 26 listopada 1975 roku utworzył tu wikariat terenowy, a wikariuszem terenowym mianował ks. J. Franczaka⁶⁰.

W ostatnich latach władzy komunistycznej biskup S. Bareła utworzył w Myszkowie nowe pełnoprawne parafie. Najpierw istniejące dwa wikariaty terenowe przekształcił w pełnoprawne parafie: wikariat terenowy w Mijaczowie zamienił w pełnoprawną parafię pod wezwaniem Narodzenia NMP w dniu 1 stycznia 1981 roku, a wikariat terenowy na Światowicie, w pełnoprawną parafię pod wezwaniem św. Andrzeja Boboli w dniu 1 kwietnia 1981 roku. W dniu 1 lipca 1981 roku została utworzona parafia św. Anny w dzielnicy miasta Myszkowa-Będuszu, gdzie 27 kwietnia 1974 roku powstał wikariat terenowy, a 27 sierpnia 1975 roku ekspozytura. Po zmianach administracyjnych w 1983 roku miejscowości Mrzygłód (także parafia mrzygłódzka (1373 rok) pod wezwaniem Matki Boskiej Różańcowej) znalazła się w granicach gminy i miasta Myszkowa. W dniu 21 maja 1986 roku biskup Stanisław Nowak ustanowił w Mrzygłodzi sanktuarium Matki Boskiej Mrzygłódzkiej. Po zmianach granic miasta w 1973 roku także w miejscowość Nowa Wieś znalazła się w mieście. W tej miejscowości biskup Stefan Bareła w dniu 26 listopada 1975 roku ustanowił wikariat terenowy (w parafii Żarki Miasto), a biskup S. Nowak w dniu 27 października 1985 roku ustanowił tu pełnoprawną parafię pod wezwaniem Trójcy Przenajświętszej. Po zmianach polityczno-społecznych w Polsce, w 1989 roku biskup S. Nowak utworzył jeszcze dwie parafie w Myszkowie. W tym czasie nie było wymagane zezwolenie władz państwowych. W dniu 1 grudnia 1990 roku powstała parafia pod wezwaniem świętych apostołów Piotra i Pawła, a w dniu 20 października 1993 roku parafia pod wezwaniem Męczeństwa św. Jana Chrzciciela⁶¹.

Wszystkie parafie w mieście tworzyły i tworzą jeden dekanat myszkowski, którego dziekanem aktualnie jest ks. mgr Adam Mikoś, proboszcz parafii pw. św. Anny, a dziekanem regionu zawierciańskiego ks. prałat Jan Batorski, proboszcz parafii pw. Narodzenia NMP.

⁶⁰ AKMCz, Akta parafii Myszków. Ustanowienie wikariatu terenowego w Myszkowie-Świątowiecie w dniu 26 listopada 1975 roku.

⁶¹ *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005*. Red. J. Mielczarek i M. Mikołajczyk. Częstochowa 2005, s. 397-404; K. Miroszewski przy współpracy z J. Durka, M. Nita i ks. J. Związek, *Po obu stronach Warty...*, 259-262.

Chronologia parafii w Myszkowie

Lp.	Nazwa parafii	Data powstania	Biskup ustanawiający parafię	Proboszcz w 2014 roku
1.	MB Różańcowej	1373	Bp krak. Florian Mokrski	Ks. Jacek Garncarek
2.	Św. Stanisława BM	29 stycznia 1911	Bp kiel. Aug. Łosiński	Ks. Stefan Jachimczak
3.	Narodzenia NMP	1 stycznia 1981	Bp częst. Stefan Bareła	Ks. Jan Batorski
4.	Św. Andrzeja Boboli	1 kwietnia 1981	Bp częst. Stefan Bareła	Ks. Krzysztof Smaga
5.	Św. Anny	1 lipca 1981	Bp częst. Stefan Bareła	Ks. Adam Mikoś
6.	Trójcy Przenajśw.	27 października 1985	Bp częst. S. Nowak	Ks. Jacek Kołodziejczyk
7.	Św. Ap. Piotra i Pawła	1 grudnia 1990	Bp częst. S. Nowak	Ks. Jarosław Koczur
8.	Męczeństwa św. Jana Chrz.	20 października 1993	Bp częst. S. Nowak	Ks. Artur Łyskowski

Źródło: AKMCz. Akta parafialne poszczególnych parafii; *Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005*. Red. J. Mielczarek i M. Mikołajczyk. Częstochowa 2005, s. 397-404; *Częstochowski informator archidiecezjalny*. Częstochowa 2014, s. 66-67.

SUMMARY

Rev. Fr. Jan Związek

Religious history of Myszków region over the centuries

The history of the parish in Myszków and parishes formed within its borders and also parishes included in the city as a result of expanding the city borders in 1975, testify to the great development of religious life in the village which on 1 st January 1950 received the city rights. The aim of this article was not only

the presentation of religious life history of the parish but mainly an indication of creating process of parish in Myszków and later parish organization in this place until the emergence of Myszków deanery.

Earlier history of this place was associated with native parishes of villages, which in 1911 formed new parishes in Myszków. They included : the parish in Żarki which contained Myszków village, Mrzygłód which contained the place of Mijaczów and Włodowice which contained forests and wastelands and later formed Pohulanka village. Before an intense process of parish network creation in Poland at the turn of the 13 th and the 14 th century existed in the region just a few parishes. It was only in the aftermath of the colonization of Kłobuck land called Kłobuck promontory, that new places were created. It was a part of Lesser Poland district and Cracovian diocese, which was situated the furthest in the north –east direction and called because of very weak population *no-man's land*. During the years of writing by Jan Długosz *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae i Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, there were a few more parishes. Running through the north borderland between Lesser Poland and Greater Poland, Cracovian road called also royal fostered also the emergence of new settlements there. For the father of Polish historians, they were areas especially close, because he came from there and there he led his pastoral work as a parish priest of Kłobuck and had many family ties with his relatives in the neighbourhood. Jan Długosz described the source and the course of the river Warta, Częstochowa hill with the Paulins monastery and roads nearby.

However Myszków village and two neighbouring villages: Mijaczów and Pohulanka had to wait for a few centuries until on 29 th January 1911 the bishop of Kielce created a new parish in Będzin deanery. The lack of priests at the time of the activity of Częstochowa bishop Teodor Kubina and the repression during the Nazi occupation and also the years of the Communist regime, did not allow to create a new parish there. In the face of constant opposition of the Communist authorities, the bishop Stefan Bareła opened local vicariates in Mijaczów, Światowit and Będusz, which in 1981 were reorganized in rightful parishes. The bishop Stanisław Nowak endorsed in the following years three new parishes – in Nowa Wieś and in Myszków – a parish of Saint Apostles Peter and Paul and a parish of Martyrdom of Saint John the Baptist. These parishes together with the oldest one - of The Lady of the Rosary (Mrzygłód, included into Myszków town in 1975) constitute Myszków deanery in the region of Zawiercie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Kurii Metropolitalnej w Częstochowie

Akta parafii Myszków

Źródła drukowane

1910 – 1935. Dwudziestopięciolecie rządów J.E. ks. biskupa Augustyna Łosińskiego w diecezji kieleckiej (1935), Kielce.

Archidiecezja częstochowska. Katalog 2005 (2005), red. J. Mielczarek i M. Mikołajczyk, Częstochowa.

Długosz J. (1864), *Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, T. 2-3, ed. A. Przeździecki, Cracovia.

Długosz J. (1983), *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, wyd. K. Sieradzka, Księga 1-2, 9, Warszawa.

Elenchus universi cleri saecularis et regularis dioecesis Kielcense – Cracoviensis 1871 (dekanat będziński).

Elenchus universi venerabilis cleri saecularis et regularis eius partis dioecesis Kielcense – Cracoviensis, quae in Regno Poloniae sita est pro anno Domini 1856 (1856), Varsaviae.

Elenchus venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Kielcensis pro anno Domini 1919 (1918), Kielce.

Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1947 (1947), Częstochowa.

Katalog kościołów i duchowieństwa diecezji częstochowskiej na rok 1957 (1958), Częstochowa.

Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Częstochoviensis pro anno Domini 1926 (1926), Częstochoviae.

Schematismus universi venerabilis cleri saecularis et regularis dioecesis Częstochoviensis pro anno Domini 1926 (1926), Częstochoviae.

Opracowania

Barciak A. (1994), *Chryścianizacja Czech w obrządku łacińskim*, [w:] *Chryścianizacja Polski południowej*, red. J. M. Małecki, Kraków.

Bareła S. (1975), *Dekret o reorganizacji sieci dekanalnej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”.

Kaczmarek Z. (1945), *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry*, Poznań.

Kot S. (1912), *Szkolnictwo parafialne w Małopolsce XVI – XVIII w.*, Lwów.

Krakowski S. (1948), *Stara Częstochowa, Studia nad genezą, ustrojem i strukturą ludnościową i gospodarczą (1220 – 1655)*, Częstochowa

Kubina T. (1938), *List pasterski o parafiach i życiu parafialnym*, „Wiadomości Diecezjalne”.

Kumor B. (1968), *Brewe papieskie włączające Nowy Śląsk do diecezji wrocławskiej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”.

Kumor B. (1973), *Historia Kościoła. Cz. II. Wczesne średniowiecze chrześcijańskie*, Lublin.

- Kumor B. (1980), *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej (1772 – 1918)*, Kraków.
- Laberschek J. (1986), *Rozwój sieci parafialnej e dekanacie lelowskim do 1500 r.* W: *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883 – 1983)*, Kielce.
- Litak S. (2004), *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI – XVIII wieku. Struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin.
- Miroszewski K., Durka J., Nita M., Związek J. (2010), *Po obu stronach Warty. Zarys dziejów Myszkowa*, Myszków.
- Natanek P. (1995), *Organizacja terytorialna diecezji krakowskiej w latach 1795 – 1939*, Kraków.
- Olejniki T. (1996), *Przeszłość administracyjna ziemi wieluńskiej*, Wieluń.
- Olejniki T. (2013), *Powstanie Styczniowe na ziemi wieluńskiej*, Wieluń.
- Olszewski D. (1975), *Duszpasterstwo, a przemiany społeczno – religijne w Zagłębiu Dąbrowskim w XIX wieku*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, t. 8.
- Patykiewicz W. (1957), *Nieznany dokument księcia Władysława Wrocławskiego z 1267 r.*, „Roczniki Teologiczno – Kanoniczne KUL”, z. 2.
- Patykiewicz W. (1966), *Chronologia parafii diecezji częstochowskiej*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”.
- Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (1960), opr. E. Małkiewicz, S. Podemski, Warszawa.
- Raina P. (1994), *Kościół w PRL. Dokumenty 1945 – 1959*, Poznań.
- Rajman J. (1998), *Pogranicze śląsko – małopolskie w średniowieczu*, Kraków.
- Rosin R. (1961), *Ziemia wieluńska w XII – XVI*. W: *Studia z dziejów osadnictwa*, Łódź.
- Rymar E. (1994), *Synowie Henryka Pobożnego dziedzicami księstwa polskiego*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie” Seria: Zeszyty Historyczne, z. 2.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* (1885), T. 6, 8, red. B. Chlebowski, W. Walewski, F. Sulimierski, Warszawa.
- Szwed (2003), *Działalność społeczna i polityczna biskupa krakowskiego Karola Skórkowskiego*, Częstochowa.
- Szwed R. (2014), *Przygotowania i wybuch Powstania Styczniowego w województwie kaliskim*, [w:] *Powstanie Styczniowe w regionie częstochowskim i w województwie kaliskim (1863 – 1864)*, red. M. Trąbski, N. Morawiec, R. Szwed, Częstochowa.
- Tymieniecki K. (1961), *Polska w średniowieczu*, Warszawa.
- Urban W. (1979), *Dzieje ustroju Kościoła na ziemiach polskich pod zaborem rosyjskim*. W: *Historia Kościoła w Polsce*, T. 2, cz. 1, red. B. Kumor, Z. Obertyński, Poznań – Warszawa.
- Wiśniewski J. (1936), *Diecezja częstochowska. Opis historyczny kościołów i zabytków w dekanatach: będzińskim, dąbrowskim, sączowskim, zawierckim i żareckim oraz w parafii Olsztyn, Mariówka Opoczyńska*.
- Wiśniewski E. (2004), *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktura i funkcje społeczne*, Lublin.

- Związek J. (1971), *Powstanie prepozytury w Żarkach*, „Częstochowskie Wiadomości Diecezjalne”.
- Związek J. (1973), *Rozwój sieci parafialnej w diecezji częstochowskiej w latach 1925 – 1963*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”, t. 1.
- Związek J. (1976), *Martyrologium kapłanów diecezji częstochowskiej w czasie II wojny światowej*, „Częstochowskie Studia Teologiczne”.
- Związek J. (1990), *Dzieje diecezji częstochowskiej w okresie II Rzeczypospolitej*, Częstochowa.
- Związek J. (1994), *Katolickie stowarzyszenia społeczne w diecezji częstochowskiej (1925 – 1939)*, Częstochowa.
- Związek J. (2000), *Dzieje instytucji diecezjalnych w Częstochowie*, „Folia Historica Cracoviensia”.
- Związek J. (2000), *Z dziejów szpitalnictwa kościelnego w Polsce*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno – Historycznego WSP w Częstochowie”, t. 26/7.
- Związek J. (2007), *Miasto i parafia Krzepice w relacjach ks. Jana Długosza*. W: *Krzepice, a historia Rzeczypospolitej*, red. A. J. Zakrzewski, Krzepice.
- Związek J. (2009), *Klasztory w dekanacie lelowskim za czasów Jana Długosza*, [w:] *Studia do dziejów klasztorów małopolskich średniowieczu*, red. J. Marecki, L. Rotter, Katowice.
- Związek J., *Dzieje instytucji kościelnych w Radomsku* (2004), [w:] *Dzieje Polski XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa ofiarowana prof. Ryszardowi Szwedowi*, red. T. Dubicki, T. Panecki, Częstochowa.
- Związek J., *Instytucje kościelne w Rudzie* (2006), [w:] *Ruda – 900 lat historii*, red. B. Abramek i in., Wieluń.
- Żywczyński M. (1966), *Rola chrześcijaństwa w dziejach Polski*, [w:] *W hołdzie Papieżowi Pokoju*, Warszawa.